

Jurij Šilc

Nadškof iz Perzije podeli v Celju odpustek šmarnogorskim božjepotnikom

Listina nadškofa Janeza iz Sultanije, spisana v Celju leta 1411

Nos Johannes dei et apostolice sedis gratia archiepiscopus Soltamensis etc.

V arhivu župnije sv. Marjete v Vodicach nad Ljubljano se je skozi šest stoletij ohranila zanimiva listina z začetka 15. stoletja,¹ kjer beremo:

»Uniuersis et singulis Christi fidelibus ad quos presentes nostre littere peruenerint.

Nos Johannes dei et apostolice sedis gratia archiepiscopus Soltamensis etc. salutem in eo qui est salus omnium splendor diuine glorie qui sua mundum ineffabili claritate illuminat pia uota fidelium de clementia et de eius maiestate sperantium tunc erum precipue fauore prosequiniur cum deuota ipsorum humilitas sanctorum precibus et meritis adiuuatur. Cupientes igitur, vt ecclesia gloriosissime Virginis Marie in monte Kollenperg uocato, Aquilegensis diocesis sita congruis honoribus frequentetur et a fidelibus iugiter ueneretur. Omnibus uere penitentibus contritis et confessis qui dictam ecclesiam visitauerint manus gue adiutrices porexerint ad honorem Dei omnipotentis ac gloriosissime Virginis Marie quotiens id fecerint singulis diebus dominicis per circulum anni ac in festiuitatibus solempnibus et precipue in omnibus festiuitatibus beatissime Virginis Marie et per octauas suas de omnipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum

eius auctoritate confissi, centum dies de iniunctis eis penitentiis indulgenciarum in domino misericorditer relassamus in hoc diocesani consensus occurrens dantes cum nostri sigilli appensione.

Data in ciuitate Ziglii die quartodecimo Madii in anno domini millesimo quadringentesimo undecimo pontificatus domini nostri Johannis diuina prouidentia pape xxiii anno prima.«

V prevodu:²

»Vsem in posameznim vernikom Kristusovim h katerim bo prišlo to pismo.

Mi, Janez, po Božji in apostolskega sedeža milosti nadškof sultanijski itd., pozdravljamo v Njem, ki je sreča vseh – sijaj Božje slave, ki s svojo neizrekljivo jasnino razsvetljuje darove vernih s krotkostjo veličastva upajočih, ko se z njih izredno blagohotnostjo izkazuje in se njih vdana ponižnost podpira z molitvami in zasluženjem svetih. Želimo torej, da bi cerkev prečastite Device Marije na Šmarni gori, zgrajeni v oglejski škofiji, obiskovali z dolžnim spoštovanjem in bi ljudje Marijo tam trajno častili. Vsem skesanim grešnikom, ki so se spovedali in razprostrejo roke, ko to cerkev obiščejo v čast Vsemogočnega Boga in prečastite Device Marije – kolikor krat to storijo ob nedeljah skozi vse leto, ob vseh zapovedanih praznikih in ob praznikih blažene Device Marije in v njih osminah –, prejmejo po usmiljenju vsemogočnega Boga in blaženih apostolov Petra in

1 Listino sedaj hrani Nadškofjski arhiv v Ljubljani (odslej NŠAL), Zbirka listin, 1411 V. 14., Celje.

2 Za prevod se zahvaljujem častnemu kanoniku, g. Ivanu Pucku.

Listina nadškofa Janeza iz Sultanije, spisana v Celju 14. maja 1411 (orig. perg. v NŠAL, Zbirka listin, 1411 V. 14., Celje).

Pavla odpustek 100 dni. Za to dajemo svoj škofovski pristanek s priveskom našega pečata.

Izdano v mestu Celje, dne 14. maja v Gospodovem letu tisoč štiristo enajstem, v prvem letu papeževanja po Božji previdnosti Janeza XXIII. »

Zgornji zapis odpira troje zanimivih vprašanj: Zakaj je 1411 prvo leto papeževanja Janeza XXIII.? Kako to, da je listina spisana v Celju? Zakaj podeljuje šmarnogorskim romarjem odpustke nadškof iz Perzije? Da bi odgovorili na zastavljena vprašanja, je treba ozadje listine postaviti v širši časovni in geografsko-politični kontekst.

Torej, o tem, kaj imajo skupnega nadškof iz perzijskega mesta Sultanija, romarska cerkev na Šmarni gori in Celje, govori pričujoči sestavek.

Romarska cerkev Marije Device sv. roženkranca na Šmarni gori

Na osamelem dvojnem hribu, imenovanem Šmarna gora (Sv. Marijina gora), nedaleč od Ljubljane, je stara Marijina božja pot. V 14. stoletju se je gora imenovala tudi *Vnsern Vrown perg*,³ a bolj

³ *Dan po binkoštni osmini, 24. maja 1334, bratje Henrik, Herman in Seifrid Cmureški prodajo kranjskemu deželnemu glavarju Frideriku Žovneškemu tudi gradišče pri Šmarni gori (purchstal pei Vnsern Vrown perg); Arhiv Republike Slovenije, AS 1063 Zbirka listin, šte. 4572.*

običajno *Cholmperg*,⁴ iz česar je kasneje nastalo *Khallenberg* oz. *Großgallenberg*, da bi jo ločili od Homškega hriba pri Radomljah (*Kleingallenberg*). Prvotna romanska kapela se z imenom »kapela blažene Device Marije na Šmarni gori« (*capella Beatæ Mariæ Virginis in monte qui dicitur Cholempersch*) omenja že 1314,⁵ a je morala stati tu že vsaj v 13. stoletju, če ne celo prej.⁶ Namreč, oglejski patriarh, ki je spisal to listino, govori, da so že njegovi predniki tej kapeli nekoč podeljevali odpustke. V

⁴ *V nedeljo po veliki noči, 13. aprila 1393, se žužemberški gradiščan Rutlib pl. Erlach in njegova žena Katarina zavezujejo, da bosta plačevala cerkvi na Šmarni gori (Cholempersch) za blagor svoje duše in duš svojih prednikov od dveh hub v Vašah pod Goričanami letno na dan sv. Mihaela po eno marko beneških denaričev; NŠAL, Zbirka listin, 1393 IV. 13., s. l.*

⁵ NŠAL, Zbirka listin, 1314 IV. 16., Videm.

⁶ *Na tem mestu naj opozorim na zmoto, ki je (tudi v strokovni) javnosti prisotna že vrsto let. V zvezi z najstarejšo omembo Šmarne gore se še vedno navaja listina, ki je bila spisana na trušenjskem gradu 1. oktobra 1216 (cf. Franc Kos in Milko Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, Knjiga 5, Ljubljana, 1928, šte. 261). Z njo je Albert Marenberški (in ne Marienberški oz. gradiščan na Šmarni gori, kot sta napačno domnevala tudi Joseph Zahn in Franc Schumi) – Marenberški so bili veja Trušenjskih – ob soglasju svojih sinov Bertolda in Ulšalka in vseh njihovih dedičev dovolil, da podeli smledniški vitez Weriand kmetijo v Zbiljah v blagor svoje in duše svoje soproge na oltar svete Marije v Gornjem Gradu. Zmoto je razjasnil Pavle Blaznik; cf. Pavle Blaznik, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanske dela Koroške do leta 1500, 1: A-M, Maribor, 1986, str. 468.*

prvi polovici 15. stoletja (1432)⁷ je bila na mestu kapele pozidana zanimiva gotska cerkev z dvema koroma in dvema ladjama, verjetno taka, kakršna se je do danes ohranila edino še pri Sv. Ani nad Pamečami pri Slovenj Gradcu.⁸ Cerkev so konec 15. stoletja močno utrdili z obzidjem in s stolpi (v velikem so kasneje uredili zvonik) ter s tem Šmarno goro spremenili v protiturški tabor, ki je še danes ohranjen in se s povsem nepravilno obliko prilagaja prostoru vrh hriba. Dvesto let po izgradnji, ko jo je vizitiral ljubljanski škof Rinaldo Scarlichij,⁹ je imela cerkev kar devet oltarjev: štiri Marijine, sv. Florijana, sv. Barbare, sv. Ahacija, sv. Ane in sv. Miklavža. V Valvasorjevem času, ko je bila romarska cerkev v skladu s priporočili škofa Scarlichija preurejena, pa je bilo oltarjev le še sedem.¹⁰ V letu 1711 so pod vodstvom ljubljanskega zidarskega mojstra Gregorja Mačka st. (*1664, †1725) začeli graditi na mestu stare gotske, novo baročno cerkev,¹¹ ki jo je 31. maja 1729 blagoslovil ljubljanski škof Žiga Feliks grof Schrattenbach.¹² Današnjo podobo je

cerkvena notranjost dobila leta 1847, ko je Matevž Langus,¹³ še v duhu baročnega iluzionizma, kot pogled v neskončni prostor, poslikal kupolo z motivom Marijinega vnebovzvetja. Vodiški župnik Jernej Arko (*1794, †1852), ki je na Langusovi freski tudi upodobljen, je v *Slovenskem cerkvenem časopisu* (predhodniku Zgodnje Danice) objavil v soboto, 2. septembra 1848, zapis o šmarnogorski cerkvi. Ker gre za prvi obsežnejši zapis o Šmarni gori, se mi zdi vredno, da ga na tem mestu v celoti in nespremenjenega povzamemo:

»Po Krajskem so lepe, krasno sozidane ter božji službi ugodno okinčane cerkve, ne samo v Ljubljani in po drugih krajskih mestih in tergih, temuč tudi po kmetih zlasti kar je na novostorjenih. Imenujmo na priliko le farne cerkve v Velesovem, v Šmartnim pod Šmarno goro in pred Kranjem, v Predaslih, v Naklim, v Lescah, v Dobrepoljah, na Raki in v Smledniku, ktera, če tudi ne še dodelana, označuje v zidarski sestavi posebno veličastje.

H lepim krajskim cerkvam prištejemo tudi po pravici šmarnogorsko, romarsko cerkev Marije Device sv. roženkranca v Vodiški fari dve ure nad Ljubljano, ne ravno tolikanj zastran njene zidne ličnosti, ampak nar bolj zavoljo njeniga na zid namalaniga velkiga altarja in dveh kupel, kar ji dodeli toliko lepoto, de v celi krajski deželi po kmetih ni cerkve tako zale in veličastne nobene. Kdor se hoče prepričati, kaj de zna naš slavni domorodni obrazar Gospod Matevž Langus, kako se je izuril v freški malarii ali v obraženji na moker zid, naj pride pogledat šmarnogorsko cerkev, kjer se mu bo tudi otajalo in ogrelo za božjo in Marijno čast ledeno merzlo serce. Tudi je Langus lepo pomalal kuplo v stolni Ljubljanski cerkvi sv. Nikolaja, tode šmarnogorska jo poseka, kar zamoreš zavpiti. V stolni cerkvi je bil Langusov duh omejen in zvezan, ker se je mogel ravnati po poprejšni malarii, na Šmarni gori pa je bil prost, ter se je na perutnicah svoje umetnosti vzdigoval in vertil kakor je hotel. Tudi je šmarnogorska kupla veči od Ljubljanske, ker okoli 80 štirj. sežnov prostora obseže. Na vso moč zale so v veliki kupli podobe mnogih romarjev, v krajski noši in s krajskimi

7 Letnica je navedena v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, let. 3, 1848, str. 85, a brez kakršnihkoli virov.

8 Cf. Marijan Zadnikar, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, Celje, 1973, str. 194.

9 Škof Scarlichij je osebno vizitiral v župniji Vodice, kamor sodi podružnica na Šmarni gori, 1. oktobra 1631; cf. Ana Lavrič, *Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632*, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, let. 12, 1990, str. 237–238.

10 Cf. Janez Vajkard Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana*, 1689, knjiga 8, str. 826, kjer navaja pri opisu vodiške župnije: »... Petič. Naše ljube Gospe na Šmarni gori (po kranjsko tudi Šmarne gore imenovani) s sedmimi oltarji, in sicer: 1. sv. Rožnega venca, 2. Marijinega oznanjenja, 3. sv. Miklavža, 4. sv. Florijana, 5. sv. Barbare, 6. sv. Ane, 7. sv. Križa. Pri tej cerkvi je še posebna kapela v čast naše ljube Gospe. In tudi ta cerkev ima tabor. Ker se tu zgodijo številni in veliki čudeži, semkaj potekajo tudi raznovrstna in množična ljudska romanja. Gora je z vseh strani neporasla, zelo visoka in nosi na vrhu cerkvico, nad katero se – po zgledu nevarnega sosedstva gore in oblakov – namesto prijaznega pozdrava že od nekdaj neredko in pogubno znašajo grmeči bliski in ji delajo veliko škodo. Tako se je na primer z vso ihto ob treh različnih priložnostih zgodilo pred dvema letoma.«

11 Cf. Blaž Resman, Mački, v: *Acta historiae artis Slovenica*, let. 8, 2003, str. 35–108.

12 Na listni strani, tam, kjer se stikata prezbiterij in ladja, je vzdana kamnita plošča z napisom, ki se v prevodu glasi: »V čast božjo, presvete Device neskončne milosti: srečno vladanje prevzvišenemu in prečastitemu, po božji in apostolskega sedeža milosti eksemptne ljubljanske škofije od cesarja imenovanemu vodji, gospodu, gospodu Feliks, Svetega rimskega cesarstva knezu, grofu Schrattenbachu, kanoniku salzburške nadškofijske cerkve, premilostljivemu gospodu, gospodu našemu škofu ob priliki posvetitve te cerkve dne 31. maja in posvetitve njenih oltarjev.« Leto posvetitve (1729) razkrije

kronogram začetnega teksta: LAVS DEO, / SACRATÆ VIRGINI. / INFINITÆ GRATIÆ FELIX / REGIMEN ...

13 Slikar je ob avtoportret, ki je na freski, zapisal: »S' pomozhjo romarjov so g. Jernej Arko, fajm. v Vodizah, in g. Anton Jamnik, duhoven tukej, vneti sa zhast Marije in lepoto te zerkve nevtrudno skerbeli, de sim malo kuplo in velki altar v l. 1842. velko kuplo pa v l. 1846 in 1847 smala. Matevsh Langus iz Kamnejgorize na Gorenskim.«

Baročna romarska cerkev Matere božje na Šmarni gori na razglednici z začetka 20. stoletja (iz zasebne zbirke Jurija Šilca).

obrazi, ktere bojo čez dolgo let oznanovale, kako so se nosili v letu 1847 ljudje mnogih stanov in krajev po Krajskem.

Na Šmarni gori človeka vse gine, vse mu privzdiguje h Bogu serce: Srednja, ne pretežavna višava, na kateri še človek bližej nebes ter bližej Boga misli; ozir na visoke sinje (grau)skalnate grintovce proti Štajerskim in Koroškemu, na zelenkast Blegaž in na mogočniga vsih krajskih gór očeta Triglava, na prelepe gorenske ravnine od Preske do Krajnja, od Kamnika notri do Breznice ali nove cerkve, na prostorno Ljubljansko polje z bližnjimi farami, na košate gorice, zelene hribce in homce okoli in okoli, na katerih se bele cerkvice svetijo, ter spričujejo pobožnost naših sprednikov, nekdanjih bogoljubnih krajskih Slovincov. Bistra, višnevo zelenkasta Sava se iz Gorenskiga proti Šmarni gori pervali in se iz kaj mogočno memo naprej proti Černuškimu mostu in proti Dolu pomiče, ter gre pozdravljat naše slovenske brate na Dolensko, Hervaško, v Bozneji in na Serbskim, kjer pri Belimgradu zgubi svoje, našim pesnikam in pevcam priserčno imé, in nas opomni na naš hladni grob za naše trudne kosti in na Salomonove besede, de se človeku še bolj vsa pozemeljska mogočnost in čast zdi majhna in revna, in de mu je le sam Bog vsigamogočen in velik.

Kaj prijetniga je na Šmarni gori tudi pušava s podobo sv. Antona, ki je bila pred dvema leti le za kratkočasnost narejena, ktera je pa romarjem tako všeč in se jim tako častitljiva zdi, de se je nagledati in od nje ločiti ne morejo; s zvonam, kteriga je Ljubljanski kupčevalec Gospod Krašovic sv. Antonu poslal, vsaki romar pozvoni in marsikteri še celo s zobmi, ker je že vraža med ljudstvom de taciga potlej nič več zobje ne bolé.

Ako se ti bo pa že od zunaj na Šmarni gori vse držalo na smeh, se ti vse prileglo, in h Bogu povzdigovalo tvoje serce, kako boš še le ves ginjen in presunjen, ko v prelepo, silno živo pomalano božjo vežo stopiš, in zagledaš Marijo Devico v neznano lepo okinčanim tronu v nekdanji greški obleki z božjim Detetam naročij! Če si še kristjan, in še nisi ob véro prišel, to bo neka, nevidna moč poderla na kolena, duh se ti bo razvezal ter kviško povzdignil, priserčno boš molil, se Marii prečisti Devici priporočal, ji potožil svoje bridkosti in dušne preteženge, ter pojdeš ves v duhu pronovljen in oveseljen iz cerkve in iz gore nazaj.

Tudi šmarnogorsko zvonenje je prijetno, zvonovi so sicer le trije in ne težki, ker veliki le 19 cent. in 50 funt. potegne, tudi niso na tenko vbrani v glasovih, pa vender, zlasti ko se preterkava, tako

priserčno zvone, de se nekterim še bolj prijetno zdi kot v Šent-Vidu, v Komendi in v Postojni, kjer imajo veliko težje in v glasovih vbrane zvonove. — Res se mora reči, de nikjer po celim svetu ni po kmetih tako lepiga in prijetniga zvonjenja kakor v krajnski deželi, kar je v hvalo veliko našimu ljudstvu in našimu Gospodu Antonu Zamasa, ker jih je on silno veliko vлил ali prelil. Tudi veliki šmarnogorski zvon je od njega.

Ni se čuditi, de hodi ljubljanska gospoda takó rada na Šmarno goro, de se nemalo razgleda, serce in duha pokrepča in svojo pobožnost budi. Novi most pod goro, kteriga je Smledniški Gospod baron Franc Ks. Lacarini z velikimi potroški tako čedno čez Savo napravil in mu imé Mariin most dal, je za desnostranske romarje in za Ljubljančane veliko polajšanje, ker prepeljavanje na poprejšnim brodu je bilo zamudljivo in tudi nevarno večkrat. Še to si gospoda želi, de bi se načinila bolj zložna cesta na goro, de bi se lahko v kočijah gori vozili, kakor na sv. goro poleg laške Gorice. Ali če se taka cesta napravi, kar bi ravno ne bilo nemogoče, je božja pot proč, gospoda ne bo več hodila na goro iz pobožnosti, temuč le za kratek čas; svetost bo iz gore zginila, in svetišče bo postalo posvetno veselíše. Naj torej le še ljubljena Šmarna gora brez zložne ceste ostane, de lahko romarji Bogu darujejo svoje bolj težavne stopinjce, in de se manj oskrunjajo sveti častiljivi kraji.»¹⁴

Cerkev na Šmarni gori je v cerkvenem pogledu ves čas bila in je še vedno del župnije sv. Marjete v Vodichah nad Ljubljano. Kot verjetna patriarhatska župnija 11. stoletja se vodiška župnija omenja že ok. 1118, ko je tamkajšnji župnik Gotskalk nekaterim lastniškim cerkvam vitezov z gradu Smlednik pripoznal krstno in pogrebno pravico.¹⁵

¹⁴ Cf. Jernej Arko, Šmarna gora, v: Slovenski cerkveni časopis, let. 1, št. 10, 1848, str. 76–77.

¹⁵ Med rokopisnimi zbirkami prepisov listin z ozemlja nekdanjega oglejskega patriarhata v arhivu stolnega kapitlja v Vidmu se nahaja tudi zbirka z imenom »Collezione Bini«, ki jo je v prvi polovici 18. stoletja sestavil gemonski nadduhovnik Giuseppe Bini. V njej se v domala enakoglasečem dvakratnem prepisu na 241. strani 32. zvezka in na 56. strani 64. zvezka zbirke nahaja tudi ta nedatirana listina, ki omenja vodiško župnijo (plebe sancte Margarete virginis) in župnika Gotskalka (Goteskali). Vsebinske listine je naslednja: Eberhard iz Kranjske da svojo dedno zemljiško posest oglejski cerkvi, zemljišče v Trbojah pa vodiški župniji, pod pogojem, da prejmeta njegovi kapeli v Trbojah in Smledniku krstno in pogrebno pravico. Bertold pa izroča Hartmanovo dedno zemljiško posest, zemljišče kmeta podložnika, ki je dolžan skrbeti za jezde konje, služabnika Diekera in Kacelina ter dekleo Geppo; za to pa dobijo njegove cerkvice v Šmartnem

Župnija se kasneje omenja tudi v popisu desetih za oglejski patriarhat leta 1296.¹⁶ Pomemben mejnik v zgodovini župnije je leto 1393, ko je oglejski patriarh Jan Sobieslav Moravski¹⁷ patronat (tj. skupnost pravic in dolžnosti, ki jih ima ustanovitelj do svoje ustanove) nad župnijo v Vodichah in s tem tudi njeno podružnico na Šmarni gori predal Hermanu II. Celjskemu.¹⁸ Leta 1456, po izumrtju Celjskih, je prešel patronat nad župnijo v roke Habsburžanov, z ustanovitvijo ljubljanske škofije leta 1461 pa je bila župnija utelešena s patronatom kot menzalna posest novoustanovljenemu stolnemu kapitlju, potrditev pa je prešla na ljubljanskega škofa.¹⁹

Številni cerkveni predstojniki so podeljevali obiskovalcem šmarnogorske božje poti tudi odpustke, o čemer pričajo ohranjene listine (oziroma njihovi prepisi) iz obdobja med 14. in 17. stoletjem.

Dne 16. aprila 1314, je potrdil oglejski patriarh Ottobon Robari de Razzi²⁰ v Vidmu odpustke, ki so jih že njegovi predniki podelili obiskovalcem kapele blažene Device Marije na Šmarni gori (*capella Beatæ Mariæ Virginis in monte qui dicitur Cholemperch*). Ob tem pa je podelil še nov odpustek 40 dni vsem, ki ob Marijinih praznikih pobožno obišejo to cerkev, se skesano spovedo in vredno prejmejo sv. obhajilo.²¹

pod Šmarno goro, v Zgornjih in Spodnjih Pirničah ter v Hrašah krstno in pogrebno pravico. Cf. Milko Kos in Josip Žontar, Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvicah 12. stoletja, v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, let. 20, 1939, str. 236–243.

¹⁶ Cf. Karl Kovač, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileja von Jahre 1296, v: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, let. 30, 1909, str. 634.

¹⁷ Jan Sobieslav Moravski, sin moravskega grofa, je bil oglejski patriarh od 13. junija 1388 do smrti 12. oktobra 1394, pred tem je bil škof v Litomyšlu (1380–1388) in tudi olomuški nadškof (1387–1388); cf. Konrad Eubel, Hierarchia catholica medii aevi. Sive Summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta. Regensburg, 1913, str. 99, 318, 376 (odslej Eubel I).

¹⁸ Cf. Ignacij Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, 4. del, Celje, 1880–1881, str. 13–15.

¹⁹ Cf. Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem, Prazupnija Mengeš, v: Acta Ecclesiastica Sloveniæ, let. 12, 1990, str. 90.

²⁰ Ottobon Robari de Razzi je bil oglejski patriarh od 29. aprila 1302 do smrti 13. januarja 1315; cf. Eubel I., str. 99.

²¹ NŠAL, Zbirka listin, 1314 IV. 16., Videm; cf. Josip Novak, Šmarna gora, Ljubljana, 1928, str. 41 (odslej Novak).

V že omenjeni listini z dne 3. maja 1403 je v Portugruaru oglejski patriarh Anton Panciera²² podelil obiskovalcem župnijske (sic!) cerkve svete Device Marije na Šmarni gori (*parochialis ecclesia sanctæ Mariæ Virginis in Kallemberg*) odpustek 40 dni na določene dni v letu, in sicer na božič, na novo leto, na dan sv. treh kraljev, na velikonočne praznike, na vnebohod, na binškošne praznike, na telovo, na god sv. Janeza Krstnika, ob vseh Marijinih praznikih, ob godovih vseh apostolov in vse nedelje štiridesetdnevnega posta, če tej cerkvi kaj dobrega store in se za odpustke vredno pripravijo.²³

Dne, 14. maja 1411, je podelil v Celju nadškof Janez iz Sultanije v Perziji obiskovalcem in dobrotnikom cerkve prečastite Device Marije na Šmarni gori (*ecclesia gloriosissime Virginis Marie in monte Kollenperg*) odpustek 100 dni za vsako nedeljo skozi vse leto, vse zapovedane praznike in vse Marijine praznike in njih osmine, če se zanje vredno pripravijo.²⁴ O sami listini smo govorili že uvodoma, o nadškofu Janezu pa obširneje v nadaljevanju.

Dne, 22. marca 1475, so podelili v Rimu kardinali Filip,²⁵ Angel,²⁶ Jernej,²⁷ Jakob,²⁸ Janez Kr-

stnik,²⁹ Filip,³⁰ Štefan,³¹ Anton Jakob,³² Frančišek³³ in Janez³⁴ cerkvi blažene Device Marije na Šmarni gori (*ecclesia Beatae et gloriosae Mariæ Virginis in monte Colemberg*) v župniji sv. Marjete v Vodicach odpustek 100 dni na določene dni v letu, in sicer na praznik Marijinega vnebovzvetja, apostolov sv. Filipa in Jakoba, na praznik najdenja sv. križa in na god sv. Florijana.³⁵

Dne, 22. junija 1499, je Sebastijan Nascimbenus, škof v Konavljah v južni Dalmaciji v letih 1494–1512, generalni sufragani in vizitator oglejskega patriarha, z dovoljenjem ljubljanskega škofa Kristofa Rauberja nanovo posvetil cerkev prečastite Device Marije na Šmarni gori (*ecclesia gloriosissime Virginis Mariæ in monti vulgariter nuncupato Collenpergk*) in dva oltarja, oltar sv. Ahacija in tovarišev mučencev, v katerega vloži relikvije sv. Ahacija in sv. Žige, kralja mučencev, ter oltar sv. Barbare z vloženi relikvijami sedmih bratov in 11.000 devic in mučenic. Ob tem je podelil odpustek 40 dni vsem, ki bodo skesani in spovedani obiskali cerkev na obletnico njene posvetitve in ob patrocinih cerkve in vseh njenih oltarjev, če se bodo pobožno udeležili sv. maše ali druge službe božje

22 Anton Panciera iz Portugruara je bil oglejski patriarh od 27. februarja 1402 (pred tem je bil 10 let škof v Concordiji, danes se škofija imenuje Concordia-Pordenone) do 28. februarja 1418; cf. Eubel I, str. 99. Dne 6. junija 1411 ga (proti)papež Janez XXIII. imenuje za kardinala, in sicer postane naslovni kardinal-duhovnik pri sv. Suzani; 13. marca 1431 je postal škof v Tusculumu (današnjem Frascatiju) v italijanski pokrajini Lazio; umrl je 3. julija 1431 v Rimu; cf. Eubel I, str. 32.

23 NŠAL, Zbirka listin, 1403 V. 3., Portugruaro; cf. Novak, str. 120–121.

24 NŠAL, Zbirka listin, 1411 V. 14., Celje; cf. Novak, str. 121.

25 Filipa Calandrinija (†1476), bolonskega škofa (1447–1476), imenuje za kardinala leta 1448 papež Nikolaj V.; 1475. je naslovni kardinal-škof Porta in sv. Rufine; cf. Konrad Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi. Sive Summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta*. Regensburg, 1914, str. 11 (odslej Eubel II).

26 Angela de Capranicana (†1478), škofa v Rietiju (1450–1469 in 1477–1478), imenuje za kardinala leta 1460 papež Pij II.; 1475. je naslovni kardinal-škof Palestrine; cf. Eubel II, str. 13.

27 Jerneja Roveralla (†1476), ravenskega nadškofa (1445–1475), imenuje za kardinala leta 1461 papež Pij II.; v začetku leta 1475 si kot naslovni kardinal-duhovnik pri sv. Klemnu izgovori letnih 1000 fl. pokojnine in prepusti nadškofijo svojemu nečaku Žižmundu; cf. Eubel II, str. 13.

28 Jakoba Amanatija (†1479), pavjskega škofa (1460–79), imenuje za kardinala leta 1461 papež Pij II.; 1475. je naslov-

ni kardinal-duhovnik pri sv. Krizogonu, 1477. pa je postal naslovni kardinal-škof na Frascati; cf. Eubel II, str. 14.

29 Janeza Krst. Zena (†1501), cistercijana, imenuje za kardinala leta 1468 papež Pavel II.; 1475. je naslovni kardinal-duhovnik pri sv. Anastaziji, 1479. pa je postal naslovni kardinal-škof na Frascati; cf. Eubel II, str. 15.

30 Filipa de Levisa (†1475), nadškofa v francoskem Arlesu (1463–1475), imenuje za kardinala leta 1473 papež Sikst IV.; 1475. je naslovni kardinal-duhovnik pri sv. Marcellinu in Petru; cf. Eubel II, str. 16.

31 Štefana Nardinija (†1484), milanskega nadškofa (1461–1484), imenuje za kardinala leta 1473 papež Sikst IV.; 1475. je naslovni kardinal-diakon pri sv. Adrijanu, 1476. pa je postal naslovni kardinal-duhovnik pri sv. Mariji preko Tibere; cf. Eubel II, str. 17.

32 Antona Jakoba Venierja (†1479), škofa v španski Cuenci (1469–1479), imenuje za kardinala leta 1473 papež Sikst IV.; 1475. je naslovni kardinal-diakon pri sv. Vidu in Modestu, 1476. pa je postal naslovni kardinal duhovnik pri sv. Klemnu; cf. Eubel II, str. 17.

33 Frančiška Gonzaga (†1483) imenuje za kardinala leta 1461 papež Pij II.; 1475. je naslovni kardinal-diakon pri sv. Mariji novi; cf. Eubel II, str. 14.

34 Janeza de Michaelisa (†1503) imenuje za kardinala leta 1468 papež Pavel II.; 1475. je naslovni kardinal-diakon pri sv. Angelu na Ribjem trgu, 1484. postane naslovni kardinal-duhovnik pri sv. Marcellu, marca 1491 naslovni kardinal-škof v Albanu, septembra istega leta naslovni kardinal-škof v Palestrini in 1492. naslovni kardinal-škof Porta in sv. Rufine; cf. Eubel II, str. 15.

35 NŠAL, Zbirka listin, 1475 III. 22., Rim; cf. Novak, str. 121.

ali bodo kadarkoli prišli tja iz pobožnosti in prispevali kaj za cerkveno opravilo, potrebno pri službi božji. Listina je bila izdana na Šmarni gori.³⁶

Dne, 2. julija 1673, je ljubljanski škof Jožef grof Rabatta posvetil veliki oltar v čast Mariji vnebovzeti in vanj položil relikvije mučencev Dionizija, Aleksandra in Demetrije. Posvetil je tudi šest stranskih oltarjev. Na evangelijski strani prvi oltar Marijinega oznanjenja z relikvijami mučencev Maura, Celsa in Vivijane; drugi oltar sv. Florijana in Ahacija z relikvijami mučencev Leontija, Hipolita in Felicite ter tretji oltar v čast sv. Katarine in Barbare z vloženi relikvijami mučencev Leonarda, Mavricija in Justa. Na listni strani pa je posvetil prvi oltar v čast sv. Miklavža, v katerega je vložil relikvije sv. Servacija, Lamberta in Malahije, drugi oltar sv. Ane z relikvijami sv. Ciprijana, Fortunata in Teodore ter tretji oltar v čast sv. križu z relikvijami sv. Krištofa, Mavricija in Anastazije. Ob tem je podelil za dan posvečenja odpustek enega leta, za obletnico posvečenja, ki naj se obhaja v nedeljo po prazniku apostolov sv. Petra in Pavla, pa odpustek 40 dni vsem, ki bodo obiskali to cerkev.³⁷

Za konec omenimo še breve papeža Klemna X., izdano v Rimu 11. septembra 1675. Papež je podelil romarjem k cerkvi blažene Device Marije na Šmarni gori (*ecclesia B. M. Virginis in Khallenberg*) odpustek 20 dni na praznike in godovne dneve, ki jih bo določil ordinarij. Škof je 20. novembra istega leta izbral praznik Marijinega oznanjenja, torek po veliki noči, god sv. Filipa in Jakoba, praznik najdenja sv. križa, god sv. Florijana, binškoštni ponedeljek, god sv. Ahacija, sv. Janeza Krstnika, sv. Ane, veliki šmaren, mali šmaren in rožnavensko, tj. prvo nedeljo v oktobru.³⁸

Čas treh papežev

Ko je papež Bonifacij VIII. 18. novembra 1302 objavil bulo *Unam sanctam*, v kateri je poudaril, da ima rimskokatoliška Cerkev v rokah duhovno in svetno oblast – prvo izvršuje sama, drugo izvršujejo vladarji, ki so pri tem podvrženi razsodbi papeža –, je prišel v spor s francoskim kraljem

Filipom Lepim, ki je za državo zahteval popolno suverenost svetne oblasti. Po Bonifacijevi smrti je vpliv Francije na papeštvo naraščal, v kardinalskem zboru je bilo vedno več Francozov in papež Klemen V. (Francoz Bertrand de Goth) (1305–1314) je ostal kar v Franciji in si za sedež izbral Avignon. Tu je vladalo še šest njegovih naslednikov, vsi so bili Francozi, dokler se ni 1377. zadnji med njimi, Gregor XI. (Pierre Roger de Beaufort) vrnil v Rim, kjer je naslednje leto tudi umrl. S tem se je končalo sedem desetletij »avignonske sužnosti«, ko so bili papeži pod močnim pritiskom francoskih kraljev.

Kardinali so se po 75 letih spet zbrali v konklavu v Rimu. Od zбора, v katerem so imeli večino Francozi, je razdražena množica, ki je grozila tudi z orožjem, zahtevala, da za novega papeža izbere Rimljana ali vsaj Italijana. Pod pritiski se je kardinalski zbor aprila 1378 hitro odločil za Bartolomeja Prignana iz Neaplja, ki si je nadel ime Urban VI. Kmalu po ustoličenju se je vihrovo in z nepremišljenimi potezami lotil nereda in zlorab v vodstvu Cerkve. Tudi do kardinalov je bil neprizanesljiv in v posameznih primerih zelo grob. Nasprotovanja med njim in kardinali so kmalu prerasla v upor. Vsi francoski kardinali, ki so se jim pridružili tudi italijanski, so odšli v Anagni, od koder so vsemu krščanskemu svetu poslali sporočilo: »Zaradi oboževanja nasilja rimske sodrge se v konklavu niso mogli svobodno odločati, zato razglašajo izvolitev Urbana VI. za neveljavno.« Konec poletja 1378 so izvolili drugega papeža, ženevskega kardinala Roberta, ki si je izbral ime Klemen VII. Klemen VII. se je takoj odpravil v Avignon. Cerkev je imela dva papeža, rimskega in avignonskega. Začel se je »zahodni razkol« (shizma), ki je trajal skoraj štiri desetletja (1378–1417). V Rimu so po smrti Urbana VI. sledili papeži Bonifacij IX. (1389–1404), Inocent VII. (1404–1406) in Gregor XII., v Avignonu pa je Klemna VII. leta 1394 nasledil Benedikt XIII. Razkol je v celoten krščanski svet vnesel nepopisno zmedo; nihče ni vedel, kdo je pravi papež. Pariška univerza je kot nesporna avtoriteta pripravila tri predloge: oba papeža naj se odpovesta naslovu, kardinali pa naj izvolijo novega papeža; nepristransko sodišče naj odloči, kateri od obeh je zakoniti papež, pri čemer je seveda drugi avtomatično odstavljen; v primeru, da se ne bi bilo možno ravnati po katerem od prvih dveh predlogov, naj zadevo razreši koncil.

36 NŠAL, Zbirka listin, 1499 VI. 22., Šmarna gora; cf. Novak, str. 47 in str. 121.

37 NŠAL, Zbirka listin, 1673 VI. 2., Ljubljana; cf. Novak, str. 50 in str. 121.

38 NŠAL, Zbirka listin, 1675 IX. 11., Rim.

Tako je bil 25. marca 1409 v Pisi sklican koncil.³⁹ Oba papeža sta seveda koncilu nasprotovala in nista hotela odstopiti, prišlo pa je 24 kardinalov z obeh strani (rimske in avignonske), štirje patriarhi, deset nadškofov, 79 škofov, 116 škofov je poslalo svoje predstavnike, prispelo je tudi 128 opatov in priorjev, predstavniki številnih redov, teologi in pravniki 13 evropskih univerz ter poslanci številnih knezov. Med številnimi udeleženci koncila je bil tudi že omenjeni nadškof Janez iz perzijske metropolije Sultanije. Zbrani so oba papeža razglasili za »splošno znana razkolnika in zakrknjena heretika« ter ju odstavili in izobčili iz Cerkve. Dokument je podpisalo 213 koncilskih očetov. Triindvajset kardinalov, ki so 15. junija vstopili v konklave, je 26. junija za novega papeža izvolilo frančiškana, milanskega nadškofa in kardinala Petra Philargosa, ki se je imenoval Aleksander V. in je bil po rodu s Krete. Večji del krščanskega sveta (Francija, Anglija, Portugalska, Češka, Prusija, nekatere nemške dežele in grofija Venaissin) je sprejel Aleksandra, a Neapelj, Poljska, Bavarska in del Nemčije so se še naprej pokoravali rimskemu papežu, Španija in Škotska pa avignonskemu. Aleksander V., ki je vladal le nepolnih enajst mesecev, je umrl v Bologni 3. maja 1410.

Takoj je bil sklican konklave in že 17. maja je bil za njegovega naslednika izbran Baltazar Cossa, Janez XXIII. Baltazar Cossa⁴⁰ se je rodil v bogati neapeljski družini ok. 1367 in je bil v mladosti vojščak, morda celo pirat. Kot bolonjskega naddiakona ga je papež Bonifacij IX. 27. februarja 1402 imenoval za kardinala.⁴¹

Novi nemški kralj Sigismund Luksemburški, ki je pred izvolitvijo leta 1411 moral obljubiti, da se bo zavzemal za edinost Cerkve, je za sklic novega koncila pridobil papeža Janeza XXIII., ki je računal, da ga bo koncil potrdil kot edinega papeža. Pa je koncil, ki je potekal v Konstanci od novembra

Grobnica protipapeža Janeza XXIII. (Baltazarja Cossa) je edina grobnica v znameniti krstilnici na Piazza Signoria v Firencah in je delo Donatella in Michelozza.

1414 do aprila 1418, najprej, 29. maja 1415, odstavil prav njega;⁴² rimski papež se je po pogajanjih naslovu sam odpovedal, avignonskega pa so skoraj v celoti izolirali od Cerkve. Ko je bil papeški prestol končno izprazen, so se 8. novembra 1417 začele volitve papeža in po treh dneh se je večina odločila za Odda Colonna, Martina V. Odstavljeni Cossa je bil 23. junija 1418 imenovan za naslovnega kardinala-škofa v Tusculumu, kmalu za tem, 22. novembra 1419, pa je umrl in je pokopan v krstilnici v Firencah.

Janez, nadškof vsega Orienta

Nadškofijo s sedežem v Sultaniji je 1. aprila 1318 ustanovil papež Janez XXII.⁴³ Ker je tega leta z bulo *Redemptor moster* nanovo razdelil misijonarstvo v Aziji med frančiškane in dominikance – severno Azijo je dodelil manjšim bratom (frančiškanom), južno pa redu pridigarjev (dominikancem) –, ne preseneča, da je za prvega nadškofa v Sultaniji imenoval dominikanskega misijonarja Frančiška iz Perugia. Krščanska skupnost v Sultaniji je ok. leta 1330 štela med 500 in 600 duš. Nadškofijo, ki je delovala vse do leta 1425, so ves čas vodili dominikanci. V okviru metropolije v Sultaniji so bile tudi sufraganske škofije Tabriz, Dakhar-

³⁹ Koncil v Pisi, potekal je med 25. marcem in 7. avgustom 1409, ni bil sklican v skladu s cerkvenimi predpisi (ni ga sklical papež) in danes ne šteje v vrsto vesoljnih cerkvenih zborov, vendar so preko raznih pravnih pomislekov šli zelo širokosrčno, saj so po 30-letnem razkolu za vsako ceno želeli najti izhod.

⁴⁰ Več o njegovem življenju cf. François-Charles Uginet, Giovanni XXIII, antipapa, v: *Dizionario Biografico degli Italiani*, let. 55, Rim 2000, str. 621–627.

⁴¹ Postal je naslovni kardinal-diakon pri sv. Evstahiju; cf. Eubel I., str. 26.

⁴² Med drugim so mu bili med koncilom v Konstanci izrečeni tudi očitki sodomije; cf. Heinrich Finke, Johannes Hollnsteiner, Hermann Heimpel, *Protokolle der Zeugenverhöre über die Anklagen gegen Johann XXIII, 1415 Mai 13-23*, v: *Acta concilii Constantiensis*, let. 4, Münster, 1928, str. 758–891.

⁴³ Jacques Duèze, kot je bilo njegovo pravo ime, se je v mladosti šolal pri dominikancih in je bil po več kot dvoletni vakanci, ki je nastala 1314 po smrti papeža Klemna V., izvoljen v konklavu v Lyonu 7. avgusta 1316. Umrl je 4. decembra 1334 v Avignonu, kjer je bil takrat papeški sedež.

rakan in Maragheh v Iranu, Savastopol (in morda tudi Balaklava) na polotoku Krim v današnji Ukrajini, Akhaltsikhe in Tbilisi v Gruziji, Nachičevan v Azerbajdžanu, Sivas v Turčiji, Samarkand v Uzbekistanu in Quilon na jugozahodni obali Indije.

Mesto Sultanijo (Sultāniyya, Soltaniyeh, Soldania), ki je ležalo v provinci Zanjan, približno 240 km severozahodno od Teherana, je konec 13. stoletja kot svojo poletno rezidenco zgradil Arghun (*1258, †1291), četrti mongolski ilkan (tj. »podrejeni« kan) v Perziji. Leta 1304 je postal osmi ilkan njegov sin Öljeitü (*1280, †1316), ki je 1307. prestolnico ilkanskih vladarjev iz Tabriza (še pred tem je bila prestolnica v Marghehu) premestil v Sultanijo.⁴⁴ Tu je v letih 1302–1312 zgradil znameniti mavzolej, kjer je pokopan. To je danes pravzaprav vse, kar je še ostalo od tega mesta. Čeprav je Öljeitü po zaslugi matere Buluqhan Khatan sprejel krščansko vero in bil krščen v Nikolaja, je že v mladosti prestopil v budizem in kasneje sprejel najprej sunitski in končno 1310. šiitski islam in se preimenoval v Mohameda Khudabanda. Sultanija je bila prestolnica ilkanata do konca njihove vladavine ok. leta 1353. Konec 14. stoletja (po letu 1380) jo je zavzel zadnji veliki kan Timur Lenk (»Šepajoči«) (*1336, †1405), a je v 16. stoletju ponovno postala sedež perzijskih kraljev, in sicer vse do šaha Abbasa Velikega (*1571, †1629), ki je sedež vlade dokončno prestavil v Isfahan.

Sultanijo je na svojem potovanju v Indijo in na Kitajsko leta 1318 obiskal frančiškan Odorik iz Pordenona. To popotovanje je po Odorikovem spominu leta 1330 v Padovi zapisal menih Viljem iz Solagne: »Iz Tabriza sem pripotoval v mesto Sultanija, kjer ima perzijski vladar svojo letno rezidenco, a se pozimi preseli v drugo mesto ob Kaspijskem morju. Sultanija je veliko mesto, toda zelo mrzlo, saj leži v hribovitem svetu, trgovsko razvito in z obiljem dobre vode. Od tam sem s karavano trgovcev nadaljeval pot proti Zgornji Indiji.«⁴⁵ O mestu izvemo

nekaj več tudi iz potopisa Ambrozija Contarinija, ambasadorja Beneške republike, ki se je tam nahajal septembra 1473: »Iz Tabriza smo s perzijskim svetovalcem odpotovali 22. septembra v družbi velikega števila trgovcev in ostalih popotnikov, ki so izkoristili prednost takšnega potovanja in se tako zaščitili pred plenjenjem upornikov. Dežela, po kateri smo sedaj potovali, je bila pretežno ravninska, z redkimi griči, in tako suha, da smo drevesa opazili le ob rečnih bregovih in v redkih vaseh, kjer smo kupovali vse potrebno za našo pot. Zaradi sonca in velike vročine smo sredi dneva vedno počivali. Tako smo v Sultanijo prispeli 27. septembra. Prikazalo se nam je lepo mesto, obdano z obzidjem in obrambno trdnjavo. Tam smo videli troje prefinjeno izdelanih bronastih damaščanskih vrat, najlepših, kar sem jih kdaj videl in ki so morala stati veliko denarja. Mesto Sultanija leži na planoti ob vznožju strmih in prepadnih gora, katerih prebivalci se pozimi, da preživijo hud mraz, premaknejo v nižine. Tu smo ostali tri dni in 30. septembra nadaljevali pot.«⁴⁶

Leta 1398⁴⁷ je postal nadškof v Sultaniji dominikanski misijonar Janez (*Iohannis archiepiscopi Soltamensis*), ki je bil pred tem škof v azerbajdžanskem Nachičevanu. Ker je bil Janez po rodu Italijan, ga verjetno ne gre enačiti s Francozom Jeanom Gailfontainom (*Galonifontibus*), ki je od leta 1397⁴⁸ opravljal funkcijo škofa v Nachičevanu.

Za poznavanje etnične slike jugovzhodne Evrope, oziroma tistih delov, ki so bili pod Turki, kakor tudi Male Azije in sosednjih območij v začetku 15. stoletja, je zelo pomembno njegovo delo z naslovom *Libellus de notitia orbis* iz leta 1404.⁴⁹

46 Cf. Robert Kerr, *General History and Collection of Voyagers and Travels, Arranged in Systematic Order*. 2. del, 1. knjiga: *History of the Discoveries of the Portuguese along the Coast of Africa, and of their Discovery of and Conquests in India, from 1412 to 1505*. 2. poglavje: *The Journey of Ambrose Contarini, Ambassador from the Republic of Venice, to Uzun-Hassan, King of Persia, in the years 1473, 4, 5, and 6; written by himself*. Edinburg, 1824, str. 83.

47 Omenja se datum 26. avgust 1398; cf. Eubel I, str. 457.

48 Cf. Eubel I, str. 345.

49 Cf. Folker Reichert, *Johannes von Soldania. Ein persischer Erzbischof in österreichischen Handschriften*, v: *Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*, let. 26, 1999, str. 356–364 (odslej Reichert, *Johannes von Soldania*) in starejšo literaturo: Anton Kern, *Der »Libellus de notitia orbis« Iohannes' III. (de Galonifontibus?) O. P., Erzbischofs von Sulthanyeh*, v: *Archivum Fratrum Praedicatorum*, let. 8, 1938, str. 82–123; Michael Bihl, *Excerpta de Missionibus Fratrum Minorum e »Libello de notitia*

44 Cf. Sheila S. Blair, *The Mongol Capital of Sultāniyya, »The Imperial«, v: Iran, Journal of the British Institute of Persian Studies*, let. 24, 1986, str. 139–152.

45 Cf. Robert Kerr, *General History and Collection of Voyagers and Travels, Arranged in Systematic Order*. 1. del: *Voyages and Travels of Discovery in the middle ages; from the era of Alfred, King of England, in the ninth century, to that of Don Henry of Portugal at the commencement of the fourteenth century*. 12. poglavje: *Travels of Oderic of Portenau, into China and the East, in 1318*. Edinburg, 1811, str. 254.

Ilkan Öljeitü je v Sultaniji, prestolnici ilkanskih vladarjev, v letih 1302–1312 zgradil znameniti mavzolej (v ozadju), kjer je pokopan in kar je danes, poleg grobnice sultana Chelebi Oghluja iz leta 1330 (v ospredju), pravzaprav vse, kar je ostalo od tega lepega perzijskega mesta (foto: Robert Byron, 1933–34).

Tekst se je ohranil v kar nekaj prepisih.⁵⁰ Kot zanimivost pa naj omenimo, da se v njem tudi prvič uporablja izraz »cigani« (Ciganii, Cigonii, Cyngani, Cingharii) za t. i. »faraonovo ljudstvo« (*populus Pharaonis*).⁵¹

Nadškof Janez iz Sultanije je bil, kot neke vrste sel in poslanec kana Timurja Lenka (njegovo sliko je vedno nosil s seboj), predvsem posrednik med Vzhodom in Zahodom in je veliko potoval po

orbis« a fr. Iohanne de Galonifontibus O. P., archiepiscopo Soltaniensis, an. 1404 scripto, v: *Archivum Franciscanum Historicum*, let. 31, 1938, str. 540–550; Raymond Loenertz, *Évêques dominicains des deux Arménies*, *Archivum Fratrum Praedicatorum*, let. 10, 1940, str. 258–268 (odslej Loenertz).

50 V dveh različicah je ohranjen v Javni knjižnici v Baslu (A V 25 in E III 17), v Univerzitetni knjižnici v Gradcu (Ms. 1221), v Samostanski knjižnici v Klosterneuburgu (CCI 1099), v Univerzitetni knjižnici v Leipzigu (Ms. 1225) in v Škofjski knjižnici v St. Pöltnu (Ms. 63).

51 Cf. Folker Reichert, *Cingani sive populus Pharaonis. Bemerkungen zum lateinischen Erstbeleg*, v: Anita Awosusi (urednica), *Stichwort: Zigeuner. Zur Stigmatisierung von Sinti und Roma in Lexika und Enzyklopädien*, Heidelberg, 1998, str. 159–166.

Evropi,⁵² predvsem po letu 1402, ko je kan Timur Lenk pri Angori (Ankari) porazil turškega sultana Bajazita I. in zaustavil turško širitev ter za pol stoletja obvaroval Konstantinopel pred Turki. S svojo košato belo brado v maniri duhovništva grškega obreda je na evropskih dvorih deloval zelo eksotično. Leta 1403 je bil nadškof Janez v Benetkah, Genovi, Milanu in v Parizu, kjer ga je sprejel francoski kralj Karel VI. Blazni; leta 1404 je bil v Valenciji, naslednje leto na gradu Hertford v Angliji in v nemškem Heidelbergu, kjer ga je 5. julija nemški kralj Rupert I. imenoval za dvornega palatinskega grofa (*sacri lateranensis palatii comes*).⁵³ V prvi polovici leta 1407 je bil ponovno v Benetkah, naslednje leto, med 1. in 18. septembrom, pa v Pisi. Nato je odšel na misijonsko misijo v Konstantinopel in v kneževino Vlaško. Kot »nadškof vsega Orienta« (*archiepiscopus totius Orientis*) – tako je sam sebe imenoval – se je med 2. aprilom in 3. majem 1409,

52 Cf. Reichart, *Johannes von Soldania*, str. 353–355.

53 Cf. Joseph Chmel, *Regesta chronologico-diplomatica Ruperti regis Romanorum, Auszug aus den im k. k. Archive zu Wien sich befindenen Reichsregistraturbüchern vom Jahre 1400 bis 1410, mit Benutzung der gedruckten Quellen*, Frankfurt, 1834, števil. 2001.

kot že rečeno, udeležil tudi koncila v Pisi. Leta 1410 ga je pisanski papež Janez XXIII. imenoval za nadškofa v Khanbaliq (»kanovi veliki rezidenci«), kar je staro mongolsko ime za današnje mesto Peking. Ob koncu leta 1410 je nadškof obiskal Bologno in maja 1411 ga je pot zanesla tudi v Celje. Kasneje ga zasledimo le še 12. februarja 1412 v ukrajinskem Lvovu, potem pa se je za njim izgubila vsaka sled.⁵⁴

Usoda poveže ogrskega kralja in celjskega grofa

Po turški zmagi nad srbsko vojsko v bitki na Kosovem polju leta 1389 in štiri leta pozneje še z zavzetjem Nikopolja ob Donavi, začasne rezidence bolgarskega carja Ivana Šišmana, se je meja med islamom in krščanstvom pomaknila proti Ogrskemu kraljestvu in kralj Sigismund Luksemburški je postal vojaško zelo pomemben v obrambi pred Turki. Leta 1394 je papež Bonifacij IX. kljub svojemu že omenjeno nezavidljivemu položaju ob politični razdeljenosti razglasil novo križarsko vojno proti Turkom. V združeni francosko-ogrski vojski pod vodstvom vojvode Janeza Neverskega in kralja Sigismunda so sodelovali tudi slovenski vojščaki, ki jih je vodil celjski grof Herman II. Križarji so se s turško vojsko pod poveljstvom sultana Bajazita I. spopadli v odločilni bitki 25. septembra 1396 pri Nikopolju ob Donavi v Bolgariji.

Krščanske sile so bile v tej bitki razbite in poraženemu Sigismundu je grof Herman II. rešil življenje.⁵⁵ Ta mu je v zahvalo naslednje leto podelil mesto Varaždin in gospostvi Vinico in Vrbovec ter čez dve leti še dedno grofijo Zágorje. Po povratku na Ogrsko je uporno plemstvo kralja ujelo in ga leta 1401 zaprlo. Herman II. ga je ponovno rešil, tokrat iz ujetništva. Po osvoboditvi se je ovdoveli Sigismund, žena Marija mu je umrla že leta 1395, zaročil z Barbaro Celjsko,⁵⁶ najmlajšo Hermanovo hčerjo. Natančen datum poroke ni znan, vendar domnevajo, da je bila okoli božiča leta 1405, in gotovo pred 28. decembrom. Sicer pa je bil Herman II. bratranec prve Sigismundove žene Marije, hče-

⁵⁴ Loenertz, str. 263 in 267.

⁵⁵ Cf. Elizabeta Hriberšek Balkovec, *Bitka pri Nikopolju: bitka, v kateri je Herman II. Celjski rešil kralju življenje*, v: *Slovenska vojska*, let. 2, šte. 72, 1994, str. 24–25.

⁵⁶ Cf. Rolanda Fugger Germadnik, *Podobe Barbare Celjske (?1394–1451) v slovenskem zgodovinopisju*, v: *Aleksander Žižek (urednik), Ženske skozi zgodovino, Ljubljana, 2004*, str. 37–48.

Kralj Sigismund Luksemburški in kraljica Barbara Celjska na poti v katedralo med koncilom v Konstanci (Ulrich Richental, *Chronik des Konzils von Konstanz*, okr. 1470, Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju, kodeks šte. 3044, fol. 44v).

re Elizabete Kotromanić in Ludvika Anžujškega, saj je bila Hermanova mati Katarina Kotromanić starejša sestra Marijine matere Elizabete. Ko v letu Barbarine poroke Herman II. pridobi še Medmurje s Čakovcem, ga Sigismund imenuje za slavonskega in hrvaško-dalmatinskega bana. Tako je Herman II. postal kraljev zastopnik z močjo regenta v celotnem hrvaškem kraljestvu.

V Celju se je torej sultanijski nadškof Janez mudil v prvi polovici maja 1411. Tam se je prav gotovo srečal tudi z grofom Hermanom II., dobrim prijateljem ogrskega in tisti čas tudi že nemškega kralja Sigismunda Luksemburškega, udeležencem križarskih bojev proti Turkom in podpornikom pisanskega papeža Janeza XXIII. Ob tej priliki je bila spisana obravnavana listina, morda le kot znak nadškofovega spoštovanja do grofa ali pač poplačilo kakšne grofove usluge nadškofu. Da je bila izbrana prav cerkev na Šmarni gori pa tudi ne preseneča, saj smo že omenili, da je oglejski patriarh leta 1393 patronat nad župnijo v Vodica in s tem tudi njeno podružnico na Šmarni gori predal grofu Hermanu

II. Celjskemu. Po drugi strani pa so imeli Celjski v vaseh okoli Šmarne gore tudi številne podložnike gospostva Smlednik. Smlednik sta že leta 1328 brata Ulrik in Henrik Svibenjsko-Planinska kot alod zastavila oz. prodala Hermanovemu dedu Frideriku Žovneškemu za kar 1012 mark srebra.⁵⁷ Celjski grofje niso nato Smlednika, ki je bil do pridobitve ortenburških gospostev na Gorenjskem leta 1420 njihov glavni center gorenjskih posesti, izgubili vse do izumrtja v letu 1456.

Zusammenfassung

DER ERZBISCHOF AUS PERSIEN ERTEILT IN CILLI WALLFAHRERN AUF DEN GROSSGALLENBERG EINEN ABLASS

Die Urkunde von Erzbischof Johannes aus Soldania, verfasst in Cilli im Jahre 1411

Am 14. Mai 1411, im ersten Jahr des Pontifikats von Papst Johannes XXIII., erstellt der persische Erzbischof Johannes von Soldanien (Sultaniyya) in Cilli/Celje eine Urkunde, in welcher er den Wunsch äußert, dass die Gläubigen möglichst oft die Kirche der Seligen Jungfrau Maria auf dem Großgallenberg/Šmarna gora besuchen mögen und Maria dort auf ewiglich verehren. Allen Sündern, die mit reuigem Herzen die Kirche an einem Sonntag oder an einem vorgegebenen Feiertag sowie an den Marienfesten mit anschließender Oktave besuchen, erteilt der Erzbischof im Auftrage des Allmächtigen Gottes und der Seligen Aposteln Petrus und Paulus einen Hunderttägigen Ablass.

Aus dieser Urkunde ergeben sich einige interessante Fragen: Weshalb ist das Jahr 1411 das erste im Pontifikat von Johannes XXIII.? Weshalb wurde die Urkunde in Cilli verfasst? Weshalb wird der Ablass durch einen persischen Erzbischof erteilt? Um auf diese Fragen Antwort geben zu können, ist es notwendig, die Urkunde in einem größeren zeitlichen sowie geografisch-politischen Kontext zu betrachten.

Im Jahre 1411 erreichte das große abendländische Schisma seinen Höhepunkt und der römisch-katholischen Kirche standen gar drei Päpste vor: In Rom war dies Papst Gregor XII., in Avignon der Gegenpapst

Benedikt XIII. und in Pisa der Gegenpapst Johannes XXIII. Der Großteil der christlichen Welt – darunter auch der römisch-deutsche König Sigismund von Luxemburg – stand hinter Johannes XXIII.

Der Vorgänger von Johannes XXIII., Papst Alexander V., wurde im Jahre 1409 durch ein Konzil in Pisa gewählt. Unter den zahlreichen Bischöfen, die am Konzil teilnahmen, befand sich auch Erzbischof Johannes aus Soldanien. Johannes war Italiener von Geburt, verbrachte aber mehrere Jahre als dominikanischer Missionar im nahen und mittleren Orient und verstand sich in seinen späteren Jahren als Mittler zwischen Westeuropa, dem byzantinischen Osten sowie dem Reiche Timurs in Zentral- und Vorderasien.

König Sigismund von Luxemburg verband eine tiefe Freundschaft mit dem Grafen Hermann II. von Cilli. Als Sigismund im Jahre 1396 am Kriegszug gegen die Türken teilnahm, hatte sich ihm auch Hermann II. von Cilli angeschlossen und ihm in der Schlacht von Nikopolis in Bulgarien, die auch als letzter Kreuzzug bezeichnet wird, das Leben gerettet.

Bei der Rückkehr nach Ungarn wird Sigismund im Jahre 1401 durch aufständische Adlige festgesetzt und wiederum durch Hermann II. gerettet. Nach seiner Freilassung verlobt sich Sigismund mit Barbara von Cilli, der jüngsten Tochter von Hermann II., und heiratet sie um Weihnachten 1405.

Erzbischof Johannes von Soldanien, der sich selbst gerne als „Erzbischof des gesamten Ostens“ bezeichnete, ist, wie oben erwähnt, als Vermittler zwischen Ost und West viel in Europa umhergereist – bekannt sind seine Reisen nach Venedig, Genua, Mailand, Paris, Valencia, Hertford, Heidelberg, Pisa, Konstantinopel, Bologna, in die Walachei und nach Lemberg – und so führte ihn sein Weg im Mai 1411 auch nach Cilli. Dort stieß er wahrscheinlich auf Hermann II. von Cilli, der Teilnehmer am Kriegszug gegen die Türken und Sympathisant des Papstes in Pisa sowie ein guter Freund König Sigismunds war. Bei diesem Zusammentreffen wurde vermutlich auch die oben erwähnte Urkunde erstellt, entweder als Zeichen der Anerkennung des Bischofs gegenüber dem Grafen oder als Gegenleistung für eine Gefälligkeit des Grafen gegenüber dem Bischof. Dass gerade die Kirche auf dem Großgallenberg ausgewählt wurde, überrascht im Grunde nicht, hat doch der Patriarch von Aquileia Johannes Sobieslaw schon im Jahre 1393 das Kirchenpatronat über die Pfarrei Wodiz/Vodice und damit auch die Filialkirche auf dem Großgallenberg Hermann II. von Cilli zu Nutzen überlassen.

⁵⁷ Dušan Kos, *Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroskem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana, 2005, str. 216.